

Henri Troyat

**ALEXANDRU
AL II-LEA
ȚARUL REFORMATOR**

Traducere din limba franceză de Sorin Cristescu

Prefață de Filip-Lucian Iorga

HENRI TROYAT, născut Lev Aslanovici Tarasov (1911–2007), a fost un scriitor și istoric francez de origine rusă, membru al Academiei Franceze, distins cu Premiul Goncourt și Premiul literar al prințului Pierre de Monaco. Printre operele sale cele mai importante se numără biografiile scriitorilor Gustave Flaubert, Honoré de Balzac, Émile Zola sau Charles Baudelaire, precum și studiile consacrate unora dintre cei mai importanți țari ruși, volume publicate în limba română de Editura Corint: *Ivan cel Groaznic* (2013), *Petru cel Mare* (2014) și *Ecaterina cea Mare* (2015).

Coordonare editorială: Sorin Turturică

Redactare: Alexandru Gheorghe, Crenguța Turturică

Tehnoredactare: Dan Crăciun

Design copertă: Dan Mihalache

Ilustrație copertă: Țarul Alexandru al II-lea - pictură realizată de Nikolai Lavrov în 1873 © Wikimedia Commons

ALEXANDRE II

Le tsar libérateur

by Henri TROYAT

Copyright © Editions Flammarion, Paris, 1990

Toate drepturile asupra acestei ediții în limba română aparțin
CORINT ISTORIE, un imprint al CORINT BOOKS,
str. Mihai Eminescu, nr. 54 A, București.

www.edituracorint.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

TROYAT, HENRI

Alexandru al II-lea : țarul reformator / Henri Troyat ; trad. din lb. franceză de Sorin Cristescu ; pref. de Filip-Lucian Iorga. - București : Corint Istorie, 2023

Conține bibliografie

Index

ISBN 978-606-088-314-2

I. Cristescu, Sorin (trad.)

II. Iorga, Filip-Lucian (pref.)

94

929

Prefață

Am auzit prima dată de Henri Troyat când aveam 12 ani și am primit cadou, de ziua mea, cartea lui despre țarul Petru cel Mare. Mă văd tolănit pe iarbă, refugiat la umbră în toiul verii și citind cu pasiune o carte care era diferită de ceea ce citeam până atunci. Eram deja interesat de istorie, iar talentul lui Troyat m-a cucerit și m-a convins că trecutul era teritoriul în care aveam să-mi petrec și eu mare parte din viață. Există cărți geniale, cărți utile, cărți instructive, cărți care te fac să-ți pierzi vremea. Cartea lui Henri Troyat m-a convins că istoria poate fi în același timp instructivă și agreabilă, că un autor de biografii istorice poate fi și un istoric erudit, și un scriitor inspirat. Datorită lui Troyat, nu am mai reușit niciodată să mă împac cu ideea conform căreia, în povestirea istoriei, cantitatea și calitatea informației ar putea să reprezinte o scuză pentru plictiseala adusă cititorului de un istoric fără talent de scriitor. Istoria ni se dezvăluie incomparabil mai limpede atunci când este scrisă cu talent. Henri Troyat știe multe, dar are și înțelepciunea de a alege pentru noi, cei care ne întâlnim poate pentru prima dată cu un personaj sau cu o epocă istorică, acele scene, acele replici, acele momente revelatoare care explică fără un aer didactic și care fixează informația în memoria cititorului fără efort,

satisfăcând curiozități și născând emoții. Am mai citit, în ultimele aproape trei decenii, multe alte texte despre Petru cel Mare, însă în memoria mea afectivă crudul și mărețul monarh păstrează chipul pe care mi l-a oferit, în acea vară de demult, cartea lui Henri Troyat.

Iată că am ajuns și la cartea lui Troyat dedicată țarului Alexandru al II-lea al Rusiei, un urmaș al lui Petru cel Mare cum nu se poate mai diferit față de modelul pe care încă din copilărie l-a avut aproape. Nu întâmplător, de Crăciunul lui 1831, tânărul Alexandru primește în dar, pe lângă mai multe arme și o carte despre popoarele Rusiei, un bust al lui Petru cel Mare. Înclinațiile milităroase ale lui Alexandru vor fi accentuate de căpitanul Mörder, veteran al războaielor napoleoniene, care îi va fi profesor. De altfel, Alexandru va lua lecții de strategie de la un erou al războaielor napoleoniene, generalul baron Antoine-Henri de Jomini, elvețianul care le fusese apropiat atât lui Napoleon I, cât și țarului Alexandru I. Acest detaliu mi l-a apropiat mai mult pe Alexandru al III-lea, pentru că încrengăturile genealogice ale familiei mele conduc, prin boierii moldoveni Străjescu și Onou, către baronul de Jomini: nepoata acestuia, Louise Alexandrovna de Jomini, s-a căsătorit, în 1864, cu diplomatul Michel Onou, viitorul ambasador al Imperiului Rus la Atena.

Există toate șansele ca, așa cum mi s-a întâmplat și mie cândva cu figura lui Petru cel Mare, să rămâneți, la rândul dumneavoastră, pentru totdeauna, cu un chip al lui Alexandru al II-lea, așa cum este el prezentat în cartea de față. Și nu e rău deloc dacă se va întâmpla așa, pentru că este un portret complex, construit pe baza unei bogății de surse din epocă și punând în valoare, în mod simfonic, numeroase voci contemporane țarului, care ajung la noi prin intermediul memoriilor,

jurnalelor, corespondenței, proclamațiilor. Ne întâlnim cu Alexandru al II-lea în postura lui de monarh absolut, dar și în cea de elev silitor sau de îndrăgostit. Îl vedem avântându-se cu bravură pe câmpul de luptă și pe terenul minat al reformelor politice, dar și ezitând, temându-se, bătând în retragere. Îl admirăm pentru deschiderea intelectuală, pentru generozitate și dragostea pe care o poartă poporului asupra căruia domnește, însă devenim conștienți de limitele deschiderii lui și de variatele influențe de care se lasă purtat, de la figura tutelară a tatălui, la miniștri și sfătuitoari. Uneori, slăbiciunile lui omenești ni-l apropie, alteori ne pot exaspera. Alexandru al II-lea este probabil unul dintre monarhii nedreptățiți ai istoriei; l-am putea așeza alături de nefericitul Ludovic al XVI-lea al Franței. Însă pe măsură ce citim cartea lui Troyat, începem să înțelegem și motivele pentru care, deși a făcut mult bine, acest țar nu a câștigat dragostea și devotamentul tuturor supușilor săi.

Alexandru al II-lea poartă numele ilustrului său unchi, Alexandru I, cel care a ieșit victorios din înclăștarea cu Napoleon, dar nu va avea niciodată victorii militare glorioase. Începutul lui de domnie stă sub semnul dezastrului din Războiul Crimeii, care vădise slăbiciunea colosului rus, iar spre finalul domniei are parte de o victorie cu gust amar. O victorie în războiul cu otomanii de la 1877–1878, pe care mulți ruși au resimțit-o ca pe o umilință, din cauza restricțiilor impuse Rusiei, în culegerea roadelor politice ale victoriei militare, de către celelalte mari puteri europene. Nici pe tărâm diplomatic, poziția Rusiei nu s-a bucurat de stabilitate în timpul domniei lui Alexandru al II-lea, oscilând între nostalgia față de epoca și de valorile Sfintei Alianțe, apropierea de Prusia sau de Franța.

Însă Alexandru al II-lea va da luptele cele mari în interiorul granițelor imensului său imperiu. Pe patul de moarte, tatăl

lui, țarul Nicolae I, îi spusese: „Să ții tot!” Acesta este testamentul pe care Alexandru al II-lea va încerca să-l respecte: să păstreze integritatea imperiului, dar și integritatea prerogativelor sale de autocrat. Împlinirea acestei voințe se va vedea limpede în felul în care Alexandru va trata aspirațiile de independență ale polonezilor. Numai că acest testament, ca și atașamentul lui Alexandru față de Biserică, față de tradiție, față de valorile reacționare ale Sfintei Alianțe vor intra în conflict cu firea lui tolerantă și cu aspirațiile de modernizare și liberalizare a imperiului, aspirații născute din compasiunea față de revoluționarii decembriști din 1825, reprimăți cu asprime de tatăl lui. Aceasta va fi contradicția care îl va măcina întreaga viață. Va înfăptui mult, dar niciodată decisiv. Regăsim la el conștiința că Rusia trebuie să evolueze, dar Alexandru al II-lea nu are prea mult din autoritatea și nimic din brutalitatea lui Petru cel Mare, care modernizase, la vremea lui, Rusia cu forța, cu cnutul. Alexandru al II-lea a visat la o liberalizare treptată, la o modernizare dorită și interiorizată de supușii lui. Cum spune Troyat, a fost democrat prin voință, dar conservator prin structură. Nu este de neglijat impactul pe care educația din primii ani de viață l-a avut asupra comportamentului viitorului țar. În special influența poetului romantic Jukovski a fost decisivă: de la el a învățat Alexandru importanța respectului pentru lege, a dragostei pentru libertate și dreptate, a dragostei pentru cultură. Tot de la el a înțeles că în noua lume care se năștea opinia publică era esențială și că adevărata putere nu mai stătea în numărul soldaților, ci în prosperitatea propriului popor. În această viziune, Țarul rămânea un autocrat a cărui putere era de natură divină, însă această putere trebuia întotdeauna să I se supună lui Dumnezeu și să se afle în slujba națiunii. Și fiindcă vorbim despre lupta politică, dar și sufletească, între

conservatori și liberali, nu trebuie să uităm că Alexandru al II-lea, un înfocat patriot rus, avea mult mai mult sânge german decât rusesc. Doar un alt paradox, printre multe altele.

Principala realizare a lui Alexandru, pe acest front al civilizării Rusiei, a fost fără îndoială aceea care i-a adus și su-pranumele de „Eliberator”: desființarea iobăgiei, în 1861. O reformă, evident, imperfectă, dar o adevărată revoluție, dacă ne gândim că înainte de actul lui Alexandru al II-lea, în Rusia doar una din șase persoane se bucura de libertate personală. Și Alexandru nu s-a oprit aici cu reformele: a inițiat o reformă a învățământului și a sistemului judiciar, a abolit pedepsele fizice, a impulsionat dezvoltarea industriei și construcția de căi ferate, a limitat cenzura presei, a creat *zemstvele* și *dumele*, organe administrative în care pentru prima dată țaranii recent eliberați și orășenii aveau un cuvânt de spus. Domnia lui Alexandru al II-lea este și o epocă de formidabilă înflorire culturală, mulți dintre scriitorii și artiștii ruși pe care îi admirăm și azi lucrând intens în această perioadă. Totuși, Rusia sau, mai bine spus, „Rusiile” au rămas, în ciuda încercărilor de reformă, sfâșiate între mizeria unei largi majorități a populației și fastul nemaivăzut cultivat de Curtea imperială și de aristocrația înaltă, ilustrat perfect de o mărturie care vorbește despre încoronarea lui Alexandru al II-lea ca despre o scenă desprinsă din *O mie și una de nopți*, dar scrisă de germanul Hoffmann. O combinație stranie de Europa și de Asia, pe care martorii occidentali o deslușesc cu greu.

Pe acest fundal cu puternice contraste, bunăvoința și reformele țarului Alexandru al II-lea nu sunt suficiente pentru tinerii agitați de idei radicale, care nici nu vor să mai audă de instituția monarhică, fie ea reformată sau nu. Nihilistii, narodnicii și alte grupări se organizează, în exil și în Rusia, și vorbesc

tot mai des despre nevoia unei schimbări prin violență. Țarul Eliberator, care și-a dorit toată viața să liberalizeze Rusia fără să distrugă însă tradițiile seculare și autoritatea țarului, avea să cadă victimă, după mai multe încercări nereușite, unui atentat cu bombă, spre groaza și surpriza majorității rușilor. Asasinarea lui Alexandru al II-lea, în 1881, oprea reformele liberale și anunța prăbușirea sângeroasă a regimului țarist și înlocuirea lui nu cu un regim liberal, ci cu o tiranie încă și mai aspră, cea a bolșevicilor.

Cândva, poetul Jukovski îl îndemnase pe țareviul Alexandru să ia aminte la scrierile lui Marcus Aurelius. Parcă desprinsă din cugetările împăratului roman, o observație a tânărului Alexandru, citată de Troyat, suna astfel: „Așa trec toate, Napoleon și teribila sa armată nu mai există. Nu a mai rămas decât acest deal și legenda legată de el”. Nu putem astăzi decât să evaluăm ce a rămas din domnia lui Alexandru al II-lea. Și să ne întrebăm, intrând pe terenul istoriei contrafactice, cum ar fi arătat Rusia și lumea întregă dacă țarul Alexandru al II-lea nu ar fi fost asasinat în 1881, dacă ar fi mers cu mai multă hotărâre în direcția reformelor liberale și a instaurării unei monarhii constituționale. Ar mai fi avut minoritățile revoluționare agresive câștig de cauză în cele din urmă? Ar fi devenit Rusia un regim parlamentar similar celor din Europa occidentală? Nu vom ști niciodată asta, însă ne rămân faptele domniei țarului Alexandru al II-lea, cu luminile și cu umbrele ei, despre care vă va povesti, așa cum numai el știe să o facă, Henri Troyat.

Filip-Lucian Iorga

Capitolul 1

Sașa

Pentru micul Sașa, ziua de 14 decembrie 1825 este o zi ca oricare alta. Născut la 17 aprilie 1818¹, are acum șapte ani și opt luni. Se află în camera lui din Palatul Anicikov², sub supravegherea preceptorului său militar, căpitanul Mörder³, și se ocupă cu colorarea unei litografii care îl reprezintă pe Alexandru Macedon⁴ traversând râul Granicus. Cu o zi în urmă fusese foarte emoționat când, în mijlocul familiei

¹ Cu puține excepții, datele din această lucrare sunt conforme cu calendarul iulian sau stilul vechi, în vigoare în Rusia pe toată durata secolului al XIX-lea. Aceasta înseamnă că sunt cu 12 zile în urmă față de calendarul gregorian care este folosit în Europa Occidentală (n. a.). Am preferat ca la datele importante să dăm ambele stiluri (n. tr.).

² Palatul Anicikov este unul dintre palatele imperiale din Sankt Petersburg, situat la intersecția Nevski Prospekt, vestitul bulevard, cu brațul stâng al râului Neva, numit Canalul Fontanka. Palatul a primit numele de la Podul Anicikov care traversează Fontanka aici. A fost construit în stil baroc, în 1754, pentru a servi ca reședință principală țarinei Elisabeta Petrovna (1741–1762). Aceasta însă l-a donat favoritului ei, contele Aleksei Grigorievici Razumovski. După moartea celui din urmă în 1771, palatul a revenit domeniului imperial (n. tr.).

³ Karl Karlovici von Mörder sau Merder (1787–1834), general rus de origine saxonă, preceptorul militar al viitorului țar Alexandru al II-lea (n. tr.).

⁴ Alexandru Macedon sau Alexandru cel Mare (356–323 î.Hr.), rege al Macedoniei din 336 î. Hr. până la moartea sa, celebru pentru campania de cucerire a Imperiului Persan începută în anul 335 î. Hr., în care nu a

reunite, tatăl său, țarul Nicolae I¹, l-a anunțat că începând din acel moment era moștenitorul Imperiului Rus. A trebuit să jure că nu va vorbi nimănui despre acest lucru înainte de publicarea unui manifest explicit. În fața tuturor acelor fețe grave, el a izbucnit în lacrimi fără să priceapă exact despre ce era vorba. Acum, aplecat peste foile sale, era calm și nu se îndoaia că, în acel moment, tatăl său luase o decizie capitală. La moartea țarului Alexandru I², survenită la Taganrog, la 19 noiembrie/1 decembrie 1825, coroana ar fi trebuit în mod normal să-i revină lui Constantin³, fratele mai mare al lui Nicolae. Cu mai mult timp în urmă însă, Constantin renunțase la succesiune în favoarea fratelui său mai mic, Nicolae. Documentul care consfințea acest lucru fusese însă ținut secret de către defunctul țar. Consecința a fost că Nicolae a ordonat trupelor din Sankt Petersburg să jure credință țarului Constantin, în vreme ce Constantin, care rezida la Varșovia și credea că refuzul său

cunoscut nicio înfrângere. Primul mare succes repurtat a fost cel de pe râul Granicus, în mai 334 î. Hr. (n. tr.).

¹ Nicolae I (1796–1855), al treilea fiu al lui Pavel I, a fost țar al Rusiei în anii 1825–1855. Promotor al autocrației, a jucat un rol major în înăbușirea Revoluției de la 1848 în Imperiul Habsburgic. A purtat război cu Imperiul Otoman (1828–1829) și a inițiat Războiul Crimeii în 1853 (n. tr.).

² Alexandru I (1777–1825), primul fiu al țarului Pavel I, a fost țar al Rusiei în anii 1801–1825. Cunoscut pentru rolul esențial în războaiele purtate împotriva lui Napoleon I, pentru organizarea Congresului de pace de la Viena (1814–1815) și întemeierea „Sfintei Alianțe” în septembrie 1815, alianța monarhilor europeni pentru combaterea mișcărilor revoluționare (n. tr.).

³ Constantin Pavlovici (1779–1831), mare duce, al doilea fiu al țarului Pavel I. După despărțirea de prima soție, Constantin s-a căsătorit la 24 mai 1820 cu Joanna Grudzińska (1795–1831), o contesa poloneză. Având în vedere această mezalianță, Constantin i-a transmis fratelui său, țarul Alexandru I, prin actul de la 26 ianuarie 1822, renunțarea sa la prerogativele de moștenitor al tronului imperial. Constantin a murit în iunie 1831 de holeră, boală care a provocat și moartea soției sale în noiembrie același an (n. tr.).

era deja act oficial, a cerut celor din jurul său să-l aclame pe noul țar, Nicolae. Așa că Rusia s-a pomenit în fruntea ei cu doi țari care corespondau prin curieri¹, fiecare cerând imperativ celuilalt să ia domnia. Această perioadă de incertitudine a fost numai decît folosită de către organizațiile subversive pentru a ridica armata împotriva lui Nicolae, cel care acceptase, în cele din urmă, prerogativele imperiale.

La 14/26 decembrie 1825, atunci când micul Sașa se distra cu creioanele sale colorate, regimentele răscolate s-au grupat în Piața Senatului, în fața unităților rămase credincioase noului țar. Pentru a înfrânge rezistența rebelilor, Nicolae I ordonă să se tragă cu tunul. Urmează masacru și debandadă. Dincolo de zidurile camerei sale, Sașa aude zgomotul îndepărtat al bubuturilor. Crede că este un exercițiu de tragere cum au fost atâtea în Sankt Petersburg. Iată însă că ofițerul de ordonanță intră grăbit în încăpere și șoptește ceva la urechea lui Mörder. Fără nicio explicație, copilul este smuls dintre jucăriile sale, îmbrăcat într-un paltonaș de blană și urcat într-o trăsură obișnuită, dintre acelea care se închiriază. Trăsura se pune în mișcare spre Palatul de Iarnă. Se oprește în fața peronului aflat peste drum de cheiul Nevei. Câteva clipe mai târziu, Sașa este introdus în salonul albastru în care mama sa, țarina Alexandra Feodorovna², și bunica sa, țarina-mamă Maria Feodorovna³, îl primesc foarte

¹ Distanța între Sankt Petersburg și Varșovia este de 1 170 de kilometri (n. tr.).

² Alexandra Feodorovna (1798–1860), având la naștere numele Charlotte, fiica regelui Frederic Wilhelm al III-lea al Prusiei, din 1817 soția viitorului țar Nicolae I. Cei doi au avut șapte copii, primul fiind viitorul țar Alexandru al II-lea. Fratele Alexandrei, Wilhelm (1797–1888), a devenit rege al Prusiei în 1862 și împărat german de la 18 ianuarie 1871 (n. tr.).

³ Maria Feodorovna (1759–1828), fiica ducelui Friedrich al II-lea de Württemberg, din 1776 cea de-a doua soție a țarului Pavel I, a fost mama țarilor Alexandru I și Nicolae I (n. tr.).

palide și cu lacrimi în ochi. Copilului i se potrivește pe piept lentă Ordinului Sfântului Andrei¹. Este binecuvântat cu semnul crucii. Deodată, ușa se deschide și apare tatăl lui Sașa, în uniformă de gală. Este un colos înalt de doi metri, cu o ținută dreaptă și rigidă, cu bărbia pătrată și privirea glacială. Sașa se teme de el ca de o statuie care prinde viață. De altfel, în familie, toată lumea tremură în fața acestui om condus doar de tradiție și de propria lui voință. Tocmai încheiase reprimarea răscoalei celor care se vor numi mai târziu „decembriștii”². Rusia este de acum a lui. Sângele a curs din vina unui grup de indivizi fără minte care, se spune, voiau să-l lipsească de tron și chiar să instaureze un fel de republică. Printre conspiratori se regăsesc cele mai mari nume ale țării. Nicolae visează la o reprimare exemplară. Arestările au început deja.

După ce primește felicitările celor apropiați, țarul îl îmbracă pe fiul său în uniforma husarilor și coboară cu el în curtea palatului, unde se află aliniat un batalion de geniu al Gărzii Imperiale, care a stat neclintit alături de țar din primul moment al rebeliunii. În mijlocul ovațiilor, țarul ordonă ca primul soldat din fiecare companie să-l omagieze pe noul moștenitor al tronului. Ghemuit în brațele unuia dintre ofițeri, Sașa vede cum se apropie de el, rând pe rând, niște necunoscuți cu față aspră care miros a transpirație și a vodcă. Îi sărută picioarele și mâinile. Copilul înțelege destul de confuz faptul că acești oameni îl iubesc pe tatăl său în vreme ce alții, în Piața Senatului, juraseră să-l piardă pe țar și pe familia acestuia. Cum se poate,

¹ Ordinul imperial al Sfântului Apostol Andrei, Cel Dintâi Chemat, este un ordin rusesc fondat la 30 august 1698 de către țarul Petru cel Mare (1682–1725) și era rezervat celor mai înalte personalități ale Imperiului Rus, atât civile, cât și militare (n. tr.).

² În limba rusă: *dekabrișky* (n. a.).

gândește Sașa, să urască cineva ființele care lui îi sunt atât de dragi? La vârsta jocurilor, el s-a pomenit dintr-o dată în mijlocul ostilităților, comploturilor, violențelor și dezordinii. Nu va uita niciodată această zi de 14 decembrie 1825, cu bubuiturile tunurilor, cu mesagerii găfâind la capătul puterilor, cu reunirea în anticamere a demnitarilor împodobiți cu fireturi.

Agitația de la Palatul de Iarnă nu contenește toată noaptea. Suspecții sunt aduși în fața suveranului care îi interoghează el însuși. Toată nobilimea imperiului este suspectată de trădare. Uite rezultatul acelor faimoase idei liberale franțuzești pe care rușii s-au dus să le culeagă la Paris, după căderea lui Napoleon! Dar el, țarul Nicolae, va ști să-și vindece țara de cangrena revoluționară. Este suficient să lovești puternic și mai ales acolo unde trebuie. În fortăreața Petropavlovskiaia¹ sunt întemnițați 120 de decembriști. Un tribunal suprem, format din membrii Consiliului Imperial, ai Senatului și ai Sfântului Sinod, condamnă pe principalii cinci responsabili la moarte prin spânzurare și pe ceilalți la muncă silnică în Siberia². Ordinea este restabilită. Domnia lui Nicolae I începe sub auspiciile fermității și ale securității monarhice regăsite.

Sașa, al cărui nume oficial este Aleksandr Nikolaevici, se teme de tatăl său, noile atribuții ale acestuia îndepărtându-l și mai mult de el, și-și adoră mama. Cu cât țarul Nicolae se

¹ Fortăreața Sfinților Petru și Pavel sau Petropavlovskiaia a fost citadela orașului Sankt Petersburg, întemeiată de țarul Petru cel Mare la 1703. Fortăreața a fost construită în formă de stea după planurile arhitectului italian Domenico Trezzini între anii 1704 și 1740. Până la începutul anilor '20 ai secolului XX, a fost folosită ca închisoare pentru criminalii politici. Din 1924, acesta este muzeu (n. tr.).

² Cei cinci condamnați la moarte au fost: Pavel Ivanovici Pestel, Serghei Ivanovici Muraviev-Apostol, Mihail Fiodorovici Bestuiev-Riumin, Kondrati Fiodorovici Rileiev, Piotr Grigorievici Kahovski (n. a.).

arată dur, egoist, autoritar, obtuz, suficient, cu atât mai mult țarina Alexandra Feodorovna apare ca exaltată, romantică și frivolă. Este fiica acelei celebre regine Louise a Prusiei¹, căreia Alexandru I i-a apreciat farmecul atât de mult și pe care Napoleon I a disprețuit-o cu trufie la Tilsit². Înaltă, suplă, maeistuoasă și melancolică, toate laolaltă, este zdrobită de imperialul ei soț care o tratează ca pe o cantitate neglijabilă. Îi plac toaletele vapoaroase, petrecerile animate și discuțiile lipsite de importanță. Educația fiului ei n-o interesează. De la vârsta de șase ani l-a lăsat în grija căpitanului Mörder, veteran al războaielor împotriva lui Napoleon I din 1805 și 1807, și fost instructor al Corpului I de cadeți. Căpitanul este, ce-i drept, un om de nădejde, riguros, conștiincios, modest și pătruns de importanța misiunii sale. Se străduiește să insufle elevului său curajul și disciplina specifică militarilor, dar fără să-i afecteze candoarea sufletească. La 26 iulie 1826, însoțește familia imperială la Moscova, la festivitățile încoronării. Sașa se află lângă mama sa în trăsura care traversează orașul în ovațiile locuitorilor. La marea trecere în revistă a trupelor din 30 iulie, țareviciul s-a prezentat călare, a trecut în trap prin fața regimentelor de husari ai Gărzii și s-a plasat fără efort alături de tatăl său. Mareșalul Marmont, duce de Ragusa³, ambasadorul

¹ Luise Auguste Wilhelmine Amalie von Meckenburg-Strelitz (1776–1810), devenită din 1793 soția regelui Frederic-Wilhelm al III-lea al Prusiei, cu care a avut nouă copii, doi dintre ei ajungând monarhi: Frederic-Wilhelm al IV-lea al Prusiei și împăratul german Wilhelm I (1797–1888). Este cunoscută pentru venerația de care s-a bucurat din partea supușilor ei (n. tr.).

² Tilsit, astăzi Sovetsk în regiunea Kaliningrad a Federației Ruse, este locul unde la 7 și 9 iulie 1807, după înfrângerea rușilor la Friedland la 14 iunie, s-au semnat acordurile de pace dintre împăratul Napoleon I și țarul Alexandru I.

³ Auguste de Marmont (1774–1852), general francez, mareșal (1809). În 1814, a negociat cu Aliații oferindu-le capturarea trupelor sale pentru a

extraordinar al regelui Franței, Carol al X-lea¹, la încoronarea țarului, îl felicită pe Nicolae pentru curajul și abilitatea fiului său în vârstă de opt ani².

Au urmat ceremoniile de încoronare din Catedrala Adormirii Maicii Domnului, dineul festiv din imensa sală boltită din Palatul Fațetelor³, iluminarea orașului în onoarea noului suveran. Sașa asistă la toate aceste ceremonii, fiind uimit, năucit și mândru deopotrivă. Când pornește în caleașcă împreună cu Mörder ca să admire modul în care sunt luminate edificiile publice, mulțimea îl recunoaște, îl înconjoară și îl aclamă prin urale. Tumultul oamenilor îl sperie. Mörder, temându-se de o răscoală, dă ordin vizitiului să facă numaidecât calea întoarsă.

Cu toate acestea, țarul Nicolae consideră că învățământul primit de la aprigul căpitan nu este suficient pentru formarea sufletească a fiului său. Receptiv de data aceasta la sugestiile soției sale, țarul îl numește ca preceptor, în adevăratul sens al cuvântului, pentru prințul moștenitor pe celebrul poet

grăbi înfrângerea împăratului Napoleon I. În timpul revoluției din iulie, a comandat trupele devotate regelui Carol al X-lea împotriva revoluționarilor, fiind învins și obligat să-și petreacă ultimii ani ai vieții în exil (n. tr.).

¹ Carol al X-lea, ultimul rege al Franței din dinastia Bourbon (1824–1830), a fost înlăturat de așa-numita „revoluție glorioasă” de la finele lui iulie 1830, iar coroana a revenit ducelui de Orléans care a domnit sub numele de Ludovic-Filip (n. tr.).

² *Mémoires du Maréchal Marmont, duc de Raguse*, vol. VIII. p. 51 (n. a.). În realitate, citind textul memoriilor, vedem că țarul Nicolae și-a exprimat față de Marmont temerile sale față de ceea ce făcea fiul său, dar i-a declarat că trebuie să le suporte pentru a-l deprinde pe moștenitor să facă anumite lucruri pe cont propriu (n. tr.).

³ Granovitaia Palata, clădire din interiorul Kremlinului, construită între anii 1487 și 1491, folosită ca sală de recepții și banchete pe vremea țarilor (n. tr.).

Jukovski¹. Această numire a unui om talentat și consacrat, cunoscut pentru ideile sale generoase, este salutată ca un semn de bun augur de către toată elita imperiului. În vârstă de 43 de ani la vremea aceea, Jukovski este fiul nelegitim al unui nobil rus și al unei turcoaice captive. Adoptat de către nașul său, a urmat studiile la Moscova în mod strălucit, s-a distins la conducerea revistei *Mesagerul Europei*, a devenit lector al țarinei Maria Feodorovna și apoi profesor al țarinei Alexandra Feodorovna. Dar, înainte de toate, Jukovski este fondatorul școlii romantice ruse. Poemele sale au avut un ecou cu totul deosebit în inima publicului. Alături de operele sale remarcabile, Jukovski a oferit contemporanilor săi traduceri ale poemelor lui Schiller, Goethe, Byron... Visează să dea limbii ruse, desconsiderată în cercurile aristocratice, supremația asupra celorlalte limbi europene. Sursele sale de inspirație sunt de factură națională, cultura sa este imensă și inima-i este blândă. În pofida succeselor raportate în cariera literară, el consideră noua lui funcție pedagogică drept justificarea primordială a existenței sale. „La ora actuală – a scris el uneia din nepoatele sale² – am o singură idee în cap, orice altceva nu mai există decât în raport cu aceasta... Înainte, viața mea era în voia valurilor (*dans le vague*)³ acum știu spre ce mă îndrept”. Chiar când a aflat de nașterea viitorului Alexandru al II-lea i-a dedicat o odă în care îl îndemna în acești termeni:

¹ Vasili Andreievici Jukovski (1787–1852), poet rus, personalitate marcantă a literaturii ruse din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Considerat precursor al romantismului rus. A tradus în limba rusă *Odiseea* (1849), *Undine*, opera poetului german Friedrich de la Motte Fouque, fragmente din epopoea persană Șah-Namé etc. Preceptor al țareviciului Alexandru (1826–1841) (n. tr.).

² Doamna A.P. Ielaghina (n. a.).

³ În limba franceză în text (n. a.).

*Să știi mereu în misiunea ta cea mai înaltă
Că demnitatea cea mai sfântă este omul...
Iar pentru binele tuturor trebuie să uiți de al tău bine.*

Va relua aceste principii în „planul de studii” pe care îl supune familiei imperiale ruse spre aprobare. Ca să fie pregătit pentru a governa într-o zi Rusia, micul Alexandru, spune poetul, trebuie să învețe rusa, istoria, geografia, fizica, matematicile, geologia, botanica, zoologia, germana, franceza, engleza, poloneza, desenul, muzica și să-și dezvolte înclinațiile caritabile ale inimii prin lectura autorilor creștini. Chiar dacă recunoaște necesitatea ca prințul moștenitor să se familiarizeze cu disciplina militară, Jukovski nu ezită să critice prezența acestuia la marea paradă de la Moscova din ajunul încoronării. „Acest episod”, a scris poetul țarinei Alexandra, „este absolut inutil în cadrul magnificului poem la care lucrăm. Implor Cerul ca pe viitor să nu se mai ajungă la așa ceva... Este ca și cum ați deprinde o fetiță de opt ani cu toate artificiile cochetăriei... Pasiunea pentru militarie riscă să înăbușe sufletul lui Alexandru. Se va deprinde să considere că poporul este doar un regiment și patria sa doar o cazarmă”. Totuși, pentru că viitorul țar trebuie să fie la curent cu problemele armatei, sugerează să se înființeze, după modelul oferit de Petru cel Mare, un regiment de amuzament, format din copii „bine-crescuți”, circa 100 la număr, care se vor juca de-a războiul sub conducerea instructorilor. În pofida ilustrului precedent oferit de țarul Petru I, ideea acesta nu va fi pusă în practică.

În ceea ce privește studiile propriu-zise, ele vor implica participarea mai multor profesori, iar Jukovski își rezervă alegerea lor. Consideră că acești profesori nu trebuie să-și zdrobească elevul sub greutatea științei lor. Misiunea lor nu este aceea de a forma un savant, ci un om. „Fiți siguri că puterea țarului vine de

la Dumnezeu”, scrie maestrul pentru prințul moștenitor. „Dar această credință trebuie să fie pentru tine precum cea a lui Marc Aureliu¹. Ivan cel Groaznic² a avut și el aceeași convingere, dar la el puterea s-a transformat într-o deriziune criminală față de divinitate și față de umanitate. Respectă Legea și prin exemplul tău învață-i și pe alții s-o respecte. Dacă tu încalci Legea, nici poporul tău nu i se va mai supune. Iubește cultura și răspândește-o în jurul tău... Ține cont de opinia publică: adesea ea servește la luminarea monarhului... Iubește libertatea, adică dreptatea... Libertatea și ordinea sunt unul și același lucru. Dragostea țarului pentru libertate întărește supușilor săi dragostea pentru supunere. Adevărata putere a unui suveran nu constă în numărul soldaților săi, ci în prosperitatea poporului său...”

Aceste precepte înțelepte sădesc în sufletul viitorului țar ideea că puterea monarhică este de natură divină, dar că ea nu se concepe altfel decât în slujba națiunii în totalitatea ei. Pentru a evita ca vlăstarul imperial să primească o educație „sub clopotul de sticlă”, sunt invitați câțiva copii de vârsta lui să urmeze aceleași cursuri împreună cu el: Józef Wielhorski, Alexander von Patkul, Adlerberg³, Fredericks, Șuvalov⁴, Baranov for-

¹ Marc Aureliu (121–180), împărat roman (161–180), cunoscut pentru scrierile sale *Meditațiile*, care îl încadrează în rândul filosofilor stoici (n. tr.).

² Ivan al IV-lea, supranumit cel Groaznic (1530–1584), primul dintre cnejii moscoviți care s-a încoronat țar la Moscova, la 16 ianuarie 1547. Renumit pentru cruzimea sa, a cucerit hanatele Kazan (1552) și Astrahan (1554), a anexat marele oraș comercial Poloțk (1563) și a pedepsit prin represalii uriașe orașul Novgorod (1570) (n. tr.).

³ Nikolai Vladimirovici Adlerberg (1819–1892), conte, demnitar și diplomat rus, colaborator al țarului Alexandru al II-lea, guvernator la Taganrog, Simferopol și în Finlanda (n. tr.).

⁴ Piotr Andreevici Șuvalov (1827–1889), conte, demnitar și diplomat rus, consilier al țarului Alexandru al II-lea, șef al Secției a Treia, precursora a Ohra-nei (1866–1874). Ulterior, a fost ambasador la Londra (1874). A reprezentat

mează nucleul acestei mici clase. Jukovski le predă limba rusă, fizica și chimia; un elvețian, dl Gilles, predă limba franceză și geografia; dl Warrant, limba engleză. În continuare, alte personalități, savanți în adevăratul sens al cuvântului, își vor asuma predarea noțiunilor de istorie, de științele naturii, de filosofie, în vreme ce ucenicia militară va rămâne în sarcina lui Mörder. Orarul este foarte strict. Sașa se trezește la ora 6 dimineața. Cursurile încep la ora 7 și durează până la amiază, cu o oră de recreație. La ora 5 după-amiază, se reiau orele până la ora 7 seara, urmate de o oră de gimnastică și jocuri.

Țareviciul se mărește și, din micul Sașa, devine pentru toți tânărul și fermecătorul Alexandru. Jukovski nu ezită să ceară ilustrului colaborator al țarului defunct, renumitul Speranski¹, să prezinte elevului său un curs de jurisprudență. Mai monarhist decât ceilalți preceptori, Speranski declară în fața auditoriului care-l ascultă plin de respect: „Cuvântul autocrație înseamnă că nicio putere de pe pământ, atât în interiorul, cât și în afara imperiului, nu poate impune limite puterii supreme a suveranului rus: aceste limite îi sunt dictate în exterior de tratatele încheiate, iar în interior de cuvântul dat, ambele fiind lucruri imuabile și sacre”.

Pentru a-l iniția pe tânărul Alexandru în politica înaltă ru-sească, Jukovski se gândește să-l coopteze pe Capo d'Istria²,

Rusia la Congresul de pace de la Berlin, dar cum opinia publică rusă a considerat adunarea drept o mare înfrângere, a trebuit să se retragă din diplomație (n. tr.).

¹ Mihail Mihailovici Speranski (1772–1839), conte, om politic rus, cu studii clericale, ulterior profesor de matematici și fizică la seminarul teologic din Sankt Petersburg. A fost secretar al prințului Aleksandr Borisovici Kurakin, demnitar imperial și în final colaborator apropiat al țarului Alexandru I, cunoscut pentru ideile sale reformatoare. Este considerat părințele liberalismului rus (n. tr.).

² Ioannis Antonios Kapodistrias (1776–1831), conte, diplomat de origine greacă în slujba Rusiei, colaborator al țarului Alexandru I, ministru

un alt colaborator al țarului Alexandru I, un om legat cândva de cele mai importante tratate internaționale în care a fost implicat imperiul. Capo d'Istria însă, fiind de origine greacă, a fost ales președinte în fruntea primului guvern național al țării sale și a trebuit să plece din Rusia pentru a-și lua funcția în primire. În locul său a fost numit un general fără faimă, pe nume Ușakov. Acesta a primit misiunea de a-l deprinde pe moștenitorul tronului cu conducerea afacerilor publice.

Și Dumnezeu, acolo, sus? Pentru a lămuri raporturile țarului de pe pământ cu țarul din ceruri, țarul Nicolae I a făcut apel la un cleric erudit, părintele Pavski. Misticismul rezonabil al clericului stârnește entuziasmul lui Jukovski. Recunoaște în acesta reflecția propriilor sale idei asupra drepturilor și îndatoririlor monarhului și îi scrie țarinei Alexandra: „Putem să ne felicităm pentru alegerea făcută. Pentru destinul său viitor, fiul vostru are nevoie de religia care să se adreseze inimii. Puterea țarului vine de la Dumnezeu. Da, aceste cuvinte reprezintă un adevăr profund dacă ele presupun responsabilitatea țarului în fața Judecătorului Suprem, dar nu sunt decât o formulă funestă pentru inima monarhului dacă ele ajung să însemne: totul îmi este permis deoarece nu dau socoteală decât în fața lui Dumnezeu. Cred că Pavski posedă toate calitățile necesare pentru a inocula aceste noțiuni scumpului nostru elev”.

Înaltul cler nu împărtășește această părere. Cei mai importanți ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Ruse nu au încredere într-un preceptor deschis la minte, tolerant și modern în gândire.

de externe (1816–1822). În 1827, nou-înființata Adunare Națională Greacă l-a ales ca prim șef de stat al Greciei independente. Kapodistria a revenit în Grecia în ianuarie 1828 și a inițiat un amplu program de reforme. A intrat în conflict cu clanurile și dinastiile tradiționale grecești și în final a fost asasinat la 9 octombrie 1831 (n. tr.).

Câțiva dintre cei devotați Curții fac front comun cu călugării ajunși în funcții înalte. Mitropolitul din Sankt Petersburg, Filaret¹, vine să-l implore pe țar să-l îndepărteze pe preotul „suspect”. Călcându-și pe inimă, Nicolae cedează presiunilor celor din preajma sa. Astfel, părintele Pavski este înlocuit cu părintele Bajanov, minte îngustă, dar pe care conformismul său îl face plăcut ierarhilor ecleziastici. În același timp, Alexandru, care încă nu și-a încheiat educația religioasă, este numit membru al Sfântului Sinod.

În schimb, în ceea ce privește meseria armelor, țarul Nicolae I rămâne de neclintit. Respingând ideea absurdă a „regimentului de amuzament” formulată de Jukovski, suveranul cere ca fiul său să fie familiarizat de la vârsta cea mai fragedă cu disciplina aspră a cazarmii. În 1829, când Alexandru are doar 11 ani, este încredințat școlii de cadeți, unde moștenitorul tronului este instruit ca simplu soldat mai întâi, apoi ca subofițer. La defilări, țareviciul are atribuții de sublocotenent. La 13 ani, el este avansat căpitan, loțiitor al comandantului de companie. În scurtă vreme a primit comanda unei companii din regimentul Preobrajenski². Această prezență a copilului în uniformă în

¹ Filaret, pe numele său de mirean Vasili Mihailovici Drozdov (1782–1867), mitropolit de Moscova și Colomna (1821–1867) și rector al Academiei Teologice din Sankt Petersburg, cea mai importantă personalitate a Bisericii Ortodoxe Ruse. A fost canonizat la 13 octombrie 1994 și este prăznuit la 19 noiembrie (n. tr.).

² Preobrajenski este denumirea rusă a sărbătorii Schimbării la Față (6 august). Regimentul Preobrajenski a fost întemeiat de țarul Petru cel Mare la 23 mai 1683 în satul cu același nume, situat la est de Moscova, și a primit această denumire în 1687. A rămas, alături de regimentul Semionovski, cel mai important regiment al Gărzii Imperiale ruse, funcțiile ofițerești fiind încredințate exclusiv înaltei nobilimi ruse. Comandantul său onorific era țarul Rusiei. A fost desființat în 1917 și reînființat în 2013 sub denumirea de Regimentul 154 Preobrajenski cu comandă independentă (n. tr.).

fruntea unei trupe de războinici căliți în lupte îl îngrijorează pe bătrânul Mörder, încăruntit și el în serviciul armatei. A consemnat în jurnalul său: „Aș vrea să mă conving că frecvențele apariții ale Alteței Sale la parade nu îi dau impresia că este vorba despre vreo chestiune de stat... Ar putea foarte ușor să-i vină în minte că așa se află el în slujba imperiului, da, așa ar putea să creadă...”

În pofida reticențelor care se rostesc cu jumătate de voce în jurul său, țarul Nicolae I continuă să viseze la o carieră de general pentru Alexandru. Ar vrea să-i insufle fiului său pasiunea devoratoare pentru terenul de manevre. Pentru a-l încuraja pe acest drum, îl va numi succesiv colonel onorific al cuirasierilor Gărzii Imperiale, al dragonilor de la Moscova, al husarilor de la Pavlovgrad, ataman al oastei căzăcești... L-a însărcinat pe baronul de Jomini¹, fostul șef de stat major al mareșalului Ney, trecut în 1813 în serviciul Rusiei, să dea țareviciului lecții de strategie. Alexandru nu protestează împotriva acestei științe marțiale cu care este îndopat câte o zi întregă. Dar, așa cum se temuseră Jukovski și Mörder, țareviciul se interesează mai puțin de studiul artileriei, al fortificațiilor și al evoluției

¹ Antoine Henri, baron de Jomini (1779–1869), general și istoric militar elvețian în serviciul Franței și apoi al Rusiei. Aghiotant și apoi șef de stat major al mareșalului napoleonian Michel Ney (1769–1815), care l-a susținut în publicarea primelor sale lucrări de tactică, a participat la campaniile dintre anii 1804 și 1813. A fost propus la avansare la gradul de general de divizie în 1813 și refuzat de mareșalul Berthier, șeful de stat major al Marii Armate, astfel că Jomini a trecut în serviciul Rusiei ca aghiotant al țarului Alexandru I. Ulterior, țarul Nicolae I l-a numit consilier personal și l-a avansat general *en chef* în 1826. A participat în calitate de consilier al țarului la războiul cu Imperiul Otoman din anii 1828–1829 și la Războiul Crimeii din 1853–1856. A întemeiat Academia militară rusă în 1832 (din 1909, Academia Nicolae). A fost preceptor militar al țareviciului Alexandru, viitorul țar Alexandru al II-lea. Din 1856, acesta s-a stabilit la Paris și a fost consilier al împăratului Napoleon al III-lea pentru campania din 1859 (n. tr.).

armatelor pe teren, ci mai mult de miile de chestiuni deloc importante ale vieții soldaților la cazarmă și în timpul paradelor. Plăcerea vanitoasă a paradelor îl face să piardă din vedere seriozitatea artei militare. Acoperit de trese și de decorații, este mai înclinat să devină un ofițer de salon decât un războinic. Imperialul său tată observă acest lucru și îi spune lui Mörder: „Am remarcat faptul că Alexandru arată prea puțin zel pentru studiile militare. El trebuie să fie soldat în suflet, altminteri va fi pierdut în secolul nostru. Mi se pare că nu este atras decât de detaliile mărunte ale meseriei armelor”. Imediat însă Mörder îl asigură pe țar că, grație eforturilor sale, țareviciul va deveni „un cavaler fără teamă și fără prihană”.

În realitate, chiar după aprecierile educatorilor săi, băiatul este prea nervos și prea sensibil pentru ca într-o zi să-și poată comanda trupele sub focul inamicului. Ei au observat că, la fel ca toți copiii, trece și el rapid de la râs la lacrimi. Cea mai vagă iritare, cel mai mic eșec îl fac să plângă în hohote. Înzestrat cu o memorie remarcabilă și cu o mare vioiciune a spiritului, țareviciul este însă lipsit de energie, cade adesea într-o stare de meditație apatică și îi repugnă munca asiduă. De mai multe ori îi mărturisește lui Mörder că regretă faptul că este, prin naștere, marele duce moștenitor al tronului Rusiei. Sigur însă că nu suflă vreun cuvânt tatălui său în legătură cu acest regret. Când țarul, aflând că fiul său a primit note proaste într-o zi, refuză să-l primească pentru a-l săruta de noapte bună, Alexandru este consternat ca și cum ar fi fost exclus din familie.

Își iubește mult familia. În jurul său se agită surorile sale mai tinere – Maria, Olga, Alexandra¹–, camarazii de vârstă

¹ Țarul Nicolae I și țarina Alexandra Feodorovna au avut șapte copii: Alexandru (1818–1881) viitorul țar; Maria (1819–1876), viitoarea ducesă de Leuchtenberg; Olga (1822–1892), viitoarea soție a principelui

sa, guvernantele, guvernatorii, o curte mică dar zgomotoasă, afectuoasă și veselă, care îl consolează după studiile sale plictisitoare. Pentru a-i distra pe copii, Jukovski se gândește să întemeieze o gazetă, intitulată *La Fourmilière*, în care ei, copiii, vor fi singurii redactori. Țarina organizează serbări, spectacole, secrete dansante pentru a-i obișnui pe marele duce și pe surorile sale cu viața de societate.

În aprilie 1829, țarul decide să se încoroneze ca rege al Poloniei și cere ca țarina și fiul lor cel mare, în vârstă de 11 ani, să-l însoțească la Varșovia. Peripețiile călătoriei îl fascinează pe Alexandru. Plânge de bucurie ascultând trilarurile ciocârlilor pe câmp. Vederea țăranilor zdrențăroși în satele cu izbe care stau gata să se prăbușească îi strânge inima. Dar se consolează gândind că aceștia sunt probabil cei „leneși”, așa cum i s-a spus.

După festivitățile încoronării, familia imperială se duce în Prusia, țara natală a Alexandrei. La curtea regelui Frederic-Wilhelm al III-lea¹, Alexandru este impresionat de ospitalitatea gazdelor sale. Înconjurat de prinți și de prințese care îi arată o simpatie frățească, se simte foarte apropiat de aceste numeroase rubedenii germanice. I se arată faimosul palat

moștenitor al regatului Württemberg, care mai târziu va fi regele Carol (1864–1891); Alexandra (1825–1844), viitoarea soție a prințului Friedrich-Wilhelm von Hessen-Cassel; Constantin (1827–1892), viitor mare amiral și președinte al Consiliului Imperial; Nikolai (1831–1891), viitor feldmareșal; Mihail (1832–1909), viitor inspector general al artileriei, feldmareșal (n. a.).

¹ Frederic-Wilhelm al III-lea de Hohenzollern (1770–1840), rege al Prusiei (1797–1840), a fost înfrânt de Napoleon I în 1806, dar din 1813 a fost un membru important al coaliției care l-a învins în cele din urmă pe împăratul francez. A fost tatăl regelui Wilhelm I (1861–1871), ulterior împărat german (1871–1888) (n. tr.).

Sans-Souci, mormântul regelui Frederic cel Mare¹ și cel al bunicii sale din partea mamei, regina Louise, unde rămâne multă vreme contemplând statuia de marmură a defunctei. Majoritatea timpului însă este rezervată paradelor, jocurilor și dansului. Simte o plăcere cu totul specială să facă parte dintr-o procesiune cu torțe – *Fackeltanz* – și învață să joace cărți. Pe drumul de întoarcere se oprește împreună cu suita pe malul râului Neman, pe înălțimea de unde Napoleon a privit deplasarea Marii sale Armate spre stepile rusești². Sentimental ca de obicei, rupe o ramură pentru a comemora această amintire și îi spune lui Mörder: „Așa trec toate, Napoleon și teribila sa armată nu mai există. Nu a mai rămas decât acest deal și legenda legată de el”.

În pofida nenumăratelor distracții din cursul călătoriei, țareviciul este nerăbdător să ajungă acasă. Intrând în parcul de la Țarskoe Selo³, strigă: „În sfârșit, sunt la mine acasă! Doamne! Aici, fiecare tufiș, fiecare potecă îmi amintește de câte un moment fericit!” Și își reia viața cu studiile sale, cu defilări, cu baluri, cu picnicuri și cu partide de vânatoare a rațelor sălbatice.

¹ Frederic al II-lea cel Mare (1712–1786), rege al Prusiei (1740–1786), cunoscut pentru războaiele pe care le-a purtat – Războiul de succesiune la tronul Austriei (1740–1748) și Războiul de Șapte Ani (1756–1763) – care au transformat Prusia într-o mare putere militară (n. tr.).

² Campania lui Napoleon I în Rusia a debutat la 24 iunie 1812 (n. trad.).

³ Țarskoe Selo (astăzi Pușkin) este o localitate aflată la 30 de kilometri sud de Sankt Petersburg, unde se află Palatul Ecaterina, reședința țarinei Ecaterina I (1725–1727), construit în stil rococo la începutul secolului al XVIII-lea. Ulterior, i s-a adăugat Palatul Alexandru, construit mai la nord, în stil neoclasic, începând din 1792, pentru viitorul țar Alexandru I. Avea să fie reședința favorită a țarului Nicolae al II-lea (1894–1917) (n. tr.).

Cadourile pe care Alexandru le primește cu ocazia sărbătorilor sunt întotdeauna menite să-i consolideze gustul pentru putere și respectul față de armată. Astfel, în 1831, găsește sub marele brad de Crăciun, ridicat într-una din sălile Palatului de Iarnă, așa cum își dorise, un bust al lui Petru cel Mare, o pușcă, o sabie, o cutie cu pistoale, o uniformă de cavalerist al Gărzii și farfurii de porțelan pictate în mod diferit, cu uniforme specifice regimentelor imperiale. Oricât de mult îl entuziasmează aceste daruri, îl impresionează și mai mult o carte intitulată *Popoarele Rusiei sau descriere a moravurilor, obiceiurilor și costumelor diferitelor națiuni ale Imperiului Rus*. Asta pentru că din această țară imensă, peste care va fi chemat să domnească într-o zi, țareviciul nu cunoaște decât lambriurile aurite de la Țarskoe Selo, Kremlinul din Moscova și cazarma cadeților de la Peterhof¹. Dacă armata nu mai are secrete pentru el, cu poporul încă nu s-a întâlnit. De fapt, chiar este nevoie de așa ceva? Este întrebată familia. Categorie, Nicolae I are în vedere pentru moștenitorul său necesitatea unei călătorii de informare prin toată Rusia. Pentru a-l trimite însă într-o asemenea aventură, vrea să aștepte ca fiul său să ajungă la vârsta majoratului, stabilită la împlinirea vârstei de 16 ani, când țareviciul va jura solemn să fie credincios tronului și să accepte de pe acum succesiunea.

Când vine ziua celei de-a 16-a aniversări și când i se anunță promisiunea pe care tatăl lui i-o cere, țareviciul se tulbură și întreabă: „Nu-i prea devreme?”

¹ Peterhof este un ansamblu de palate și grădini construite în localitatea cu același nume, aflată pe atunci la 25 de kilometri vest de Sankt Petersburg, pe țărmul sudic al Golfului Finic. Construcțiile au început în 1709, la ordinul țarului Petru cel Mare, care inițial voia o reședință în afara capitalei. Ulterior însă, a vrut să creeze o replică a celebrului palat regal Versailles de lângă Paris. Construcțiile au durat până în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, aducându-i supranumele de „Versailles-ul rusesc” (n. tr.).

Ceremonia este fixată pentru ziua de 22 aprilie 1834, în biserica cea mare a Palatului de Iarnă. După liturghie, țarul Nicolae își ia fiul de mână, îl conduce în fața unui pupitru, iar Alexandru, în fața curtenilor adunați acolo, citește cu o voce tremurândă textul foarte lung al jurământului. La un moment dat, trebuie să se oprească, sufocat de lacrimile ce stau să-l copleșească. Cu toate acestea, își vine în fire și duce lectura la bun sfârșit. Nicolae I, mulțumit, îl sărută, potrivit martorilor, „pe gură, pe ochi și pe frunte”. Apoi, ieșind din biserică, procesiunea se îndreaptă spre Sala Sfântul Gheorghe, pentru ca țareviciul să depună jurământul în fața armatei. O mulțime de uniforme se îndeasă între coloanele corintice de marmură albă. Toate drapelurile regimentelor de Gardă se înclină în fața marelui duce moștenitor. O fanfară militară intonează noul imn imperial: *Doamne, apără-l pe Țar*, imn compus de generalul Lvov¹ la dorința lui Nicolae I.

În vreme ce Alexandru se înclină cu glasul strâns de emoție la această festivitate oficială, el nu știe că preceptorul său mult iubit, Mörder, tocmai a încetat din viață, în urma unei crize cardiace, la Roma, unde se stabilise de puțină vreme. Cunoscând firea sensibilă a fiului său, țarul a ordonat să se păstreze secretă știrea până în ziua următoare ceremoniei. Când Alexandru află, în fine, că și-a pierdut marele prieten, cade în genunchi și suspină cu capul afundat în pernele unui divan. Un martor, Iurievici, încearcă să-l consoleze. Țareviciul strigă între două suspine: „Nu înțeleg cum ați putut să vă ascundeți

¹ Aleksei Feodorovici Lvov (1798–1870), compozitor rus, fiul dirijorului orchestrei imperiale, inginer al armatei imperiale, avansat general și aghiotant al țarului Nicolae I din 1828. Cunoscut pentru faptul că în 1833 a compus muzica imnului imperial *Doamne, apără-l pe Țar*, versurile fiind compuse de poetul Curtții, Vasili Andreievici Jukovski (n. tr.).

sentimentele și cum de eu n-am putut să ghicesc durerea care mă aștepta!” Când și-a recăpătat suflul, a adăugat: „Cu toate acestea, ați făcut bine că nu mi-ați spus nimic înainte de prestarea jurământului”. Știa prea bine că având această durere în inimă nu ar fi avut puterea să participe la festivitățile Curții. Hotărât lucru, nu este deloc pregătit să primească loviturile vieții. Jukovski a cultivat prea mult înclinațiile sentimentale ale elevului său. La slujba religioasă ținută pentru odihna sufletului lui Mörder, care era luteran, Alexandru suspină: „Nu l-am întrebat niciodată ce religie avea, dar știam faptele lui bune și nu-mi mai trebuia altceva ca să-l respect și să-l iubesc”.

După acest doliu, cursurile se reiau, conduse cu pricepere, conform planurilor lui Jukovski. Încă trei ani de pregătire, cu examene, cu cerințe tot mai ridicate, precum obstacolele unui manej. Și apoi, la un moment dat, zborul departe de cuibul familial. Conform dorinței tatălui său, țareviciul trebuia să ia contact cu viitorii săi supuși. Se preconizează că va lipsi din capitală vreme de șapte luni și că va vizita 30 de provincii, aventurându-se până dincolo de Urali. Îl însoțește o suită numeroasă din care fac parte – cum altfel? – Jukovski și generalul Kavelin¹, cel care l-a înlocuit pe Mörder. Jukovski compară această excursie cu lectura în mare grabă a unei cărți unde privirea nu reține decât titlurile capitolelor. „Mai târziu”, a scris poetul, „țareviciul va citi fiecare capitol în parte al cărții. Această carte este Rusia”.

Părăsind Sankt Petersburgul în primăvara lui 1837, distinșii călători străbat în viteză satele și zăbovesc doar pentru scurtă vreme prin orașe. Entuziasmat de călătoria în sine, Alexandru

¹ Aleksandr Aleksandrovici Kavelin (1793–1850), general rus, va fi guvernator al Sankt Petersburgului (1842–1846) (n. tr.).

nu bănuiește nici mizeria în care trăiesc țăranii șerbi, nici nedreptățile și abuzurile administratorilor, nici brutalitatea și venalitatea proprietarilor funciari. La fiecare oprire, este întâmpinat de către autoritățile locale, care radiază de bucurie. Străzile au fost măturate pentru venirea țareviciului, iar casele au fost pavoazate și iluminate. Mulțimea în delir se prosternază în fața acestui tânăr zvelt, cu nasul lung, gura fină și privirea visătoare, care personifică speranța Rusiei. Este aclamat de oamenii care fac semnul crucii asupra lui, se varsă lacrimi la trecerea sa. Dacă îi înmânează cineva o petiție, aceasta este imediat subtilizată de un secretar zelos, care o trimite oficiului competent. Așa se vor străbate peste 16 000 de mile [după alte surse, au fost în jur de 12 000 de mile străbătute – n. red.]¹. Se poruncește să se îndeplinească dorințele cele mai urgente. Abia ce țareviciul a izbutit să zărească niște chipuri interesante că trebuie să plece. „Eu nu aștept de la această călătorie cine știe ce recoltă de informații concrete despre starea actuală a Rusiei”, scrie Jukovski țarinei Alexandra Feodorovna la 6 mai 1837. „Călătorim prea repede, avem prea multe lucruri de văzut, itinerarul a fost prea riguros trasat”. Într-adevăr, într-un soi de vârtej amețitor, Alexandru vizitează în pas alergător Moscova, Novgorod, Iaroslavl, Kostroma, Poltava, Kiev... Bisericile, lăcașurile de cult, palatele, piețele în aer liber, atelierile de lux se amestecă în mintea sa. Din când în când, asistă la o defilare. Seara, dansează până la epuizare la balurile provinciale. Pentru tinerele fete ale nobilimii locale, Alexandru este „Făt-Frumos”. El este amabil cu toate, dar nu se interesează de niciuna. Femeile încă nu-l atrag. Adevăratele sale plăceri sunt defilările, dansurile, jocurile de societate. Aici este neobosit.

¹ Aproximativ 26 000 de kilometri (n. red.).

Jukovski, epuizat, îi scrie împărătesei la 22 iunie 1837: „Mă bucur din toată inima de zborul avântat al tânărului nostru vultur și, urmărindu-l cu ochii în înălțimi, îi strig de jos: «Curaj, hai mai sus, urcă spre cerul tău!»... Acest cer, în care se dezvoltă el la ora actuală, este superb, vast și limpede: este Rusia noastră dragă”.

Din oraș în oraș, din petrecere în petrecere, Alexandru trece în cele din urmă de munții Urali, pătrunde în Siberia occidentală și se oprește în micul oraș Kurgan. Acolo se află strănșii laolaltă, după ieșirea lor din ocnă, câțiva dintre decembriștii condamnați la muncă silnică de țarul Nicolae I. Având domiciliu forțat, le este interzis să se apropie de țarevici. Dar la cererea acestuia, autoritățile polițienești le permit să se prezinte la o slujbă religioasă la care va asista el însuși. Amintirea tulburărilor de la 14 decembrie 1825 revine în memoria sa. Se gândește cu inima strânsă la acești oameni care au plătit cu libertatea credința într-un ideal, absurd poate, dar cu siguranță generos. De 12 ani, smulși din căminele lor, din mijlocul familiilor lor, din plăcerile și luminile vieții din capitală, putrezesc exilați pe un pământ ostil. În timpul liturghiei, când se spune: „să ne rugăm pentru cei în suferință și pentru cei aflați în închisoare”, Alexandru se întoarce spre ei și face semnul crucii și se înclină cu ochii în lacrimi. În aceeași seară, îi scrie tatălui său pentru a-i solicita clemență pentru acești nefericiți rătăciți.

Răspunsul țarului îi parvine pe drum, la câteva verste¹ de Simbirsk. Impresionat de solitudinea fiului său, țarul Nicolae I autorizează încadrarea unora dintre condamnați ca simpli soldați în armata din Caucaz. Se poate spune că-i trimite de fapt spre un alt loc de reclusiune unde vor avea de înfruntat

¹ Unitate de măsură pentru distanțe folosită în trecut mai ales în Rusia, egală cu 1,067 kilometri (n. red.).

războiniciei cerchezi, frigurile recurente și privațiunile de tot felul. Cu toate acestea, Alexandru vede în această jumătate de măsură o dovadă a mărinimiei imperiale. Citind lui Jukovski și lui Kavelin scrisoarea țarului, Alexandru coboară din trăsură și îi îmbrățișează în văzul tuturor. Toți trei își ridică ochii spre cer și binecuvântează numele țarului. „Este una dintre cele mai frumoase clipe din viața mea!”, exclamă Jukovski. Acesta din urmă, vorbind despre intervenția lui Alexandru pe lângă imperialul său tată, a scris țarinei la 24 iunie 1837: „Nimeni nu l-a îndemnat pe țarevici la acest gest de compasiune. Din propria sa inițiativă a scris țarului, cu deplina sa libertate și încredere filială, i-a scris tot ce avea pe inimă. Dumnezeu, în ce mod îl va aprecia Rusia pe acest minunat fiu de țar! Ce entuziasm va stârni în toată lumea această admirabilă înțelegere între un tată, care a știut să fie la vremea respectivă redevabil și drept prin severitatea sa, și un fiu al cărui glas tânăr, implorator, a transformat cu ușurință asprimea în bunăvoință”.

La câteva zile după revenirea lui Alexandru la Sankt Petersburg, în noaptea de 17 spre 18 decembrie 1837, un incendiu izbucnește la Palatul de Iarnă și la portul Galiornii. În timp ce țarul conduce manevrele de stingere în fața palatului, în confruntarea cu flăcările, Alexandru se duce în port. Numai că sania sa, purtată de cai năvalnici, se răstoarnă. Fără să ezite, țareviciul oprește un jandarm, îi ia calul și își continuă drumul în galop. Ajuns la fața locului, preia comanda unui batalion din regimentul finlandez și, în câteva ore, învinge incendiul. După aceasta, se prezintă în fața tatălui său de la care primește felicitări. Țarul, înfierbântat încă de iureșul acțiunii, este convins acum că, în pofida blândeței firii sale, Alexandru este capabil de acte de bravură în momentele grave. După ce multă vreme s-a îndoit de aptitudinile fiului de a governa națiunea, acum își

spune că acesta va ști probabil și în această privință să triumfe în cele mai grele momente.

În cursul nopții, familia imperială pleacă dintre zidurile calcinate ale Palatului și se instalează la Palatul Anicikov. Acolo va petrece cu veselie sărbătorile de iarnă și va saluta intrarea în noul an.